

הרב יעקב אריאל

תכשיטים שהוכנו מאבני הר הבית

פתיחה

א. "אבני היכל ועזרות"

ב. הר הבית הותר בהנאה

ג. אבני הר הבית

ד. אבני המקדש

ה. גדרי ההפקעה על ידי הפריצים

ו. קדושת המקדש וקדושת הארץ

ז. הלכה למעשה

ח. הנאה מצל אילן בהר הבית

פתיחה

המוסלמים השולטים למעשה לצערנו על הר הבית פינו מדרום ההר, מהמבנים שתחת בית יראתם (המכונה "אל-אקצה"; מה שתחתיו נקרא "אורות שלמה"), עפר ואבנים והשליכום בנחל קדרון. האם מותר להשתמש באבנים אלה לתעשיית מזכרות ותכשיטים?

השאלה שלפנינו היא האם יש באבנים אלו קדושה. עלינו לברר מהיכן הגיעו אבנים אלו, מחומות המקדש או מחומות הר הבית, וכן לדון האם אבני החומות קדושות, ומה גדרן לאחר נתיצתן ולאחר השלכתן על ידי נוכרים לאשפה.

א. "אבני היכל ועזרות"

בתוספתא במסכת מגילה (פ"ב הט"ז) נאמר:

אבני היכל ועזרות שנפגמו ושנגממו אין להן פדיון וטעונין גניזה.

אם אכן האבנים שעליהן נשאלה השאלה נגממו מאבני היכל הן קדושות קדושת הגוף ואין להן פדיון, והן אסורות בכל שימוש שהוא.

הרב יעקב אריאל

בשו"ת **אגרות משה** (יורה דעה חלק ד סי' סג) דן הגר"מ פיינשטיין בדינה של אבן שניטלה מהכותל. לדעתו לשון הרבים "עזרות" שנקטה התוספתא מרבה גם את עזרת הנשים (ואף את הר הבית בכללו), ואף על פי שמה שנבנה משיירי הלשכה אין בו מעילה משום "לב בית דין מתנה עליהן" (ראה קידושין נד ע"א) - רק חומות ירושלים הן חולין ואין בהן מעילה, ואילו הר הבית קדוש בקדושת המקדש ויש בו מעילה.

במסכת כתובות קו ע"ב נאמר: "מזבח העולה, הלשכות והעזרות - באין מקודשי בדק הבית". לדעת הרב פיינשטיין אף על פי שנקנו אבני העזרות בדמים של קדושת בדק הבית שיש להם פדיון, אפשר שהוקדשו בקדושת הגוף.

לשיטת הרמב"ם (הל' שקלים פ"ד ה"ח) מזבח העולה, ההיכל והעזרות נעשין משיירי לשכה. וכתב הרב פיינשטיין דאף דאין מעילה בשיירי הלשכה, מכל מקום כשעשה מהן דבר קדוש נקדש. ואמנם היה תנאי בית דין תיכף אחר הפרשת הקופות שיעשו בשיריים שנותרו לאחר התרומה גם דברי חולין, אך אם יצטרכו גם לדברים קדושים יקנו בהם, וממילא כשעשה מהם דבר קודש מועלין בו. לדעתו גם הר הבית נבנה מאותם שיריים שהוקדשו קדושה גמורה, ולפיכך יש בו מעילה.¹

1 צריך עיון האם הדבר לא תלוי בבררה. וכעין זה יש לשאול על הגמרא בפסחים לח ע"ב: "הרי אמרו חלות תודה ורקיני נזיר שעשאן לעצמו - אין אדם יוצא בהן, למכור בשוק - יוצא בהן. כשבאתי והרציתי דברים לפני רבי אליעזר, אמר לי: ברית, הן הן הדברים שנאמרו לו למשה בסיני. איכא דאמרי: ברית, הן הן הדברים שנאמרו לו למשה בסיני? ולא טעמא בעיא? - וטעמא מאי? אמר רבה: כל לשוק אימלוכי מימלך, אמר: אי מזדבן - מזדבן, אי לא מזדבן - איפוק בהו אנא".

ואף שם יש לשאול, הרי זה תלוי בבררה? ואולי יש לומר על פי הרמב"ן בגיטין כה ע"ב: "אין אדם מתנה על שני דברים, כגון האומר לאיזו שתצא בפתח תחלה וכגון שני לוגין שאני עתיד להפריש, שהרי אפשר שיתחלף המעשה ואין דעתו נבררת משעה ראשונה לדבר זה שאירע, וכן הדין במתנה אם בא חכם למזרח עירובי למזרח למערב עירובי למערב, אלו כולן אין המעשה מתקיים בהם אלא לדברי האומר יש ברירה. אבל האומר אם בא חכם למזרח עירובי למזרח ואם לאו יהא עירובי בטל קנה לדברי הכל והוא שיתנה במעשה, אבל התולה ברצון אחרים או בשל עצמו אף על פי שלא התנה בשני דברים אין אומרים כשרצה הוברר הדבר וחל משעה ראשונה אלא לדברי האומר יש ברירה".

אף כאן יש לומר שאין זו בררה בין שתי אפשרויות אלא בררת מחדל בין האפשרות שהשקלים מתקדשים לבין האפשרות שיישאר חולין, והבררה אינה תלויה ברצון מישהו אלא בצרכים המשתנים.

ב. הר הבית הותר בהנאה

ואמנם, דבריו מסתברים ביחס למקדש עצמו, שלא ניתן להנאה (בגמרא בפסחים כו ע"א מובא שאפילו לעניין הנאה מצלו לא התירו אלא משום שהיכל לתוכו עשוי). ברם, באשר להר הבית דבריו צריכים עיון. הרי הסיבה שלב בית דין התנה על חומות העיר שלא יתקדשו הוא בגלל שלא ניתנה תורה למלאכי השרת, ואי אפשר למנוע מאנשים להשתמש בחומות, לשבת ולהישען עליהן. לדבריו היה אפוא אסור לשבת בהר הבית. אך לא מצינו איסור ישיבה אלא בעזרה ולא בהר הבית. אדרבה, ראה בדברי רש"י בברכות לג ע"ב שהר הבית סטיו כפול היה, סטיו לפניו מסטיו, "והן אצטבאות זו לפניו מזו לישב שם".

וכן יש להוכיח מסוכה מב ע"ב:

יום טוב הראשון של חג שחל להיות בשבת מוליכין את לולביהן להר הבית, והחזנין מקבלין מהן וסודרין אותן על גבי איצטבא.

ואין לומר שמצוות לאו ליהנות ניתנו, שכן הנחת הלולבים עצמה אינה מצווה אלא הכשר מצווה, על מנת שהעולים בשבת להר הבית יוכלו לקיים מצוות "ושמחתם".²

מיהו קשה מהמשך המשנה שם: "והזקנים מניחין את שלהן בלשכה", והרי הלשכה לכולי עלמא הייתה מן המקדש עצמו וכיצד נהנו מהנחת הלולבים במקדש? וצריך לומר שהכוונה לאותן לשכות הפתוחות לחול, שדינן כחול ומותר ליהנות מהן.

ופוק חזי שאנשים נשענים על הכותל, שהוא חומת הר הבית, וכי כולם מועלים בקודש? אלא על כרחך לב בית דין התנה גם על חומות הר הבית שלא יתקדשו.

וכן כתב הגאון ר' צבי פסח פרנק **במקדש מלך** (עמ' קסג) שהר הבית היה מקום ישיבה לכל ולא נאסר בהנאה (הוא מתייחס שם אמנם בעיקר לקרקע ההר ולא לכתלים, אך הישיבה הייתה כאמור בסטיו שהיה מבנה על ההר. וראה להלן).

² לדברי בעל המאור בראש השנה (דף ז ע"א מדפי הר"ף) דדווקא בשופר של ראש השנה שמצוותו מן התורה אמרינן מצוות לאו ליהנות ניתנו, אך במצוות דרבנן לא אמרינן כן, קל וחומר שבהכשר מצווה יש דין הנאה. וגם החולקים עליו, הסוברים שאף בדרבנן מצוות לאו ליהנות ניתנו, יודו בהכשר מצווה שיש בו הנאה.

וחילא דידי מדברי הראשונים הסוברים שגם בהנאה גופנית מצוות לאו ליהנות נתנו, ובכל זאת המודר מן המעיין לא יטבול בו בימות החמה כי בעלייתו נהנה מהמים. והרי אין לך הכשר מצוה הכרחי יותר מזה של העולה מן המעיין, ובכל זאת יש בזה דין הנאה.

לסיכום, הר הבית היה מקום ישיבה לכול ולכן לא נאסר בהנאה.

ג. אבני הר הבית

אם נניח שהאבנים שעליהן נשאלה השאלה נלקחו מקרקע ההר, ולא ממבנים שהיו בנויים עליו, אין בהן קדושה, שכן ההר עצמו הוא עצם טבעי ולא שייך לומר עליו שהוא מקודשי בדק הבית או משיירי הלשכה. דוד המלך קנה את גורן ארוונה היבוסי בשש מאות שקלים שנגבו מעם ישראל, חמישים שקלים מכל שבט, כמבואר בסוף שמואל ב' (פרק כד) ובדברי הימים א' (פרק כא; וראה זבחים קטז ע"ב), ולא מסתבר שהיה הכסף מקודשי בדק הבית, שהרי הוטל מס מיוחד למטרה זו בלבד. אם כן, מלכתחילה לא הוקדש ההר קדושת ממון, אלא רק קדושת מקום, מדין מחנה לווייה, ואין כאן כלל שאלה של מעילה. אומנם, גם קדושה זו ראוי לכבד, אך קדושת מקום כשמה כן היא - רק המקום התקדש ולא העפר והאבנים עצמם. לכן, בהיות העפר והאבנים במקומם הם קדושים בקדושת המקום, אך ברגע שהוצאו משם ואינם במקומם קדושת המקום לא חלה עליהם.

זכר לדבר מעפר סוטה. מובא בסוטה טו ע"ב:

תנו רבנן: ומן העפר אשר יהיה - יכול יתקן מבחוץ ויכניס? תלמוד לומר: בקרקע המשכן. אי בקרקע המשכן יכול יחפור בקרדומות? תלמוד לומר: אשר יהיה. הא כיצד? יש שם הבא, אין שם תן שם. תניא אידך: ומן העפר אשר יהיה וגו' - מלמד שהיה מתקן מבחוץ ומכניס בקרקע המשכן.

וכמו כן מצינו בעפר ארץ ישראל הבא בספינה, ראה **משנה למלך** הל' ביכורים פ"ב ה"ט, שמה שאמרו בגיטין ז ע"ב עפר חו"ל הבא בספינה לארץ הוא לרבותא, שאם הספינה גוששת חייב, אולם אין לעפר עצמו משמעות משלו אלא למקום שבו הוא נמצא - אם הוא מחובר לארץ ישראל דינו כארץ ישראל, ואם אינו מחובר, גם אם הוא עפר ארץ ישראל, דינו כחו"ל.³

3 וראה **חזון איש** שביעית ג', לב, שעפר ארץ ישראל הבא בספינה בחו"ל חייב במצוות התלויות בארץ מדרבנן.

ד. אבני המקדש

ברם, יש לחשוש שמא האבנים הינן מבית המקדש עצמו, ולדברי הרב פיינשטיין גם אם נבנו משיירי הלשכה מועלים בהן, שכן לב בית דין לא התנה עליהן, משום שהמקדש עצמו לא נועד לשימוש של חולין.

אלא שיש לומר שבזמן חורבן המקדש הן יצאו לחולין משום "באו בה פריצים וחיללוה" (יחזקאל ז', כב). וזו לשונו באגרות משה שם:

יש לדון מהא דאמר רב פפא בעבודה זרה דף נ"ב ע"ב באבני מזבח ששקצו אנשי יון דקרא אשכח ודרש דכתיב ובאו בה פריצים וחיללוה, ופרש"י מכיון שנכנסו עובדי כוכבים להיכל יצאו כליו לחולין. מסתבר שרק מה ששקצו, וכן כל מה שרצו ליקחם לעצמן כמו כספא ודהבא דמטבעות נעשו חולין, אבל הכלים שלקח נבוכדנצר לא יצאו לחולין.

מכך מסיק הרב פיינשטיין שאבני הכותל לא יצאו לחולין. אלא שדבריו באשר לכלי המקדש צריכים עיון.

ראשית, האם כלי המקדש לא נלקחו כשלל על מנת לחללם?⁴

שנית, קשה מסוגיה מפורשת בנדירים (סב ע"א), שלפיה כלי המקדש התחללו על ידי נפילתם ביד הגויים:

אמר ר' יוחנן: כל המשתמש בכתרה של תורה נעקר מן העולם, קל וחומר: ומה בלשצר שנשתמש בכלי קודש שנעשו כלי חול, שנאמר ובאו בה פריצים וחיללוה, כיון שפרצום נעשו חול - נעקר מן העולם, דכתיב בה בליליא קטיל בלשצר - המשתמש בכתרה של תורה שהוא חי וקיים לעולם על אחת כמה וכמה.

אמנם, יש לחזק חלק מדבריו מדברי הרא"ם בשיטה מקובצת בנדירים שם, שעל פיהם הכלים לא יצאו לגמרי לחולין על ידי נפילתם בידי הנוכרים:

אף על פי שמוותר ליהנות מהן הני מילי לישראל, אבל לגבי פריצין עדיין בקדושתן הן עומדים להענישם עליהן שלא יהו חוטאין נשכרין.

⁴ דוגמה לכך כלי המקדש בבית שני, שצורתם חקוקה על שער טיטוס שר"י ברומא. הם נלקחו כדי להוליכם בתהלוכת ניצחון, ואין לך חילול הקודש יותר מזה. וכן נאמר בקינה לתשעה באב "הטא א-להי אֲנִי": "...והוציאו כרובים ברחובות מחזרים", ומקורו באיכה רבה פתיחה ט.

הרב יעקב אריאל

אך מדברי הרא"ם עצמו נסתרת מסקנת הרב פיינשטיין שגם לישראל אסור השימוש בכלי המקדש, שהרי דבריו ברור מיללו של ישראל מותר השימוש בכלים לאחר שחוללו.

מיהו, דברי הרא"ם צריכים עיון מהגמרא בעבודה זרה נב ע"ב:

לימא מסייע ליה: מזרחית צפונית - בה גזזו בית חשמונאי את אבני המזבח ששקצו אנשי יון, ואמר רב ששת: ששקצו לעבודת כוכבים! אמר רב פפא: התם קרא אשכח ודרש, דכתיב: ובאו בה פריצים וחללוה... אלא אמר אביי: בקשו לגנוז דינרא הדרייאנא טוריינא שיפא, מפני טבעה של ירושלים, עד שמצאו לה מקרא מן התורה שהוא מותר: ובאו בה פריצים וחללוה! התם לא אשתמשו בהו לגבוה, הכא כיון דאשתמש בהו לגבוה, לאו אורח ארעא לאשתמושי בהו הדיוטא.

מבואר אפוא שאבני המזבח, והוא הדין כלי המקדש, הוצאו לחולין בכך שניטלו על ידי פריצים,⁵ ומכיוון שהפריצים עבדו בהם עבודה זרה נאסרו. ואף על פי שאין אדם אוסר דבר שאינו שלו, מכיוון שפקעה קדושתם, דהיינו הבעלות של המקדש, יכלו לאוסרם. ולדברי הרא"ם קשה, הרי ביחס לפריצים עצמם, הקדושה נשארה בעינה, ואם כן כיצד יכלו לאוסרם? וצריך לומר בדעתו שרק לעניין האשמתם בשימוש בדבר קדוש הכלים נשארו בקדושתם, אך לעניינים אחרים פקעה קדושתם.

ה. גדרי ההפקעה על ידי הפריצים

נהגו בירושלים העתיקה לאכול זיתים ולשתות מים שהובאו בין היתר גם מהר הבית. מה ההיתר לכך?

לדעת הרב פרנק (מקדש מלך עמ' קעג ו-רטו) אף שפקעה קדושת המקדש קרקע המקדש נשארה בקדושתה, אך כאשר עפר נתלש מחיבורו חוזרת שליטת הגויים המפקיעה אותו מקדושתו. ודימה זאת לייאוש מקרקע, שלא חל על הקרקע אלא על הפירות (וראה בתשובתנו על הזיתים ביש"ע בתחומין כג).

והסתפק שם מה גורם את ההפקעה - מעשה הכיבוש המרושע, או עצם הבעלות של הנוכרים גם ללא רשעות, ומסתבר כצד השני (ובפרט בנידון דידן), כאשר נהגו

5 לדברי הרמב"ן במלחמות ה' גם המזבח הוא כלי שרת, אך גם אם נניח שהוא בניין על כל פנים הוא קדוש.

תכשיטים שהוכנו מאבני הר הבית

המוסלמים בוונדליזם בכל הנוגע לשרידי המקדש). למסקנה הוא נוטה להתיר את הזיתים, יעוין שם.

וצריך עיון על הנחתו שהקרקע קדושה גם היום וחל על גידוליה דין מעילה. הוא עצמו מסביר בהמשך דבריו שרק ההקדש של הבעלות הממונית פוקע על ידי הפריצים, ולא כן קדושת המקום. היא קיימת ועומדת גם תחת כיבושם של נוכרים. שהרי קדושה ראשונה קידשה לשעתה ולעתיד לבוא, למרות כל הכיבושים שעברו על המקדש.

ולעניות דעתי נראה שאומנם קדושת המקום במקומה עומדת גם היום, אולם אין זו קדושה של בעלות ממונית ולכן אין דין מעילה בקדושה זו. מעילה היא פגיעה ברכוש ההקדש, ולכן רק בקדושה ממונית יש דין מעילה. קדושת מקום אינה מדין בעלות ממונית, ולכן אין בה דין מעילה.

גם אם נניח שיש שתי קדושות על קרקע המקדש, הקדש בעלות ממונית וקדושת המקום, ממה נפשך אין בה ובגידוליה מעילה: הקדש הבעלות פקע עם ההשתלטות הנוכרית על הקרקע, וקדושת המקום אומנם לא פקעה מעולם, אולם אין בה מעילה. הזיתים הנמסקים הם אומנם מיטלטלין, והיה מקום לומר שחל דין מעילה על הזיתים ברגע מסיקתם, אולם אנו דנים מצד "באו בה פריצים וחיללוה", וחילול זה נעשה עם חורבן הבית וקדושת הקרקע פקעה לגמרי. לכן, הן הקרקע והן הזיתים הנמסקים על ידי הנוכרים אין בהם מעילה.

ובזה נראה לענ"ד להסביר את דברי הרמב"ן במלחמות ה' שם. דעת בעל המאור היא שדין החילול של הפריצים הוא מדין מעילה, ומכיוון שהפריצים מעלו בקודש הוא יצא לחולין. לכן לדעתו מדובר רק בדברים שיש בהם מעילה, והם יכולים לצאת לחולין רק על ידי פריצי ישראל שהינם בני מעילה.

הרמב"ן במלחמות חולק עליו וסובר שזו הלכה מיוחדת, וגם דברים שאין בהם מעילה שנפלו לידיהם של גויים פקעה קדושתם. בין היתר הוכיח מבית המקדש עצמו שיצא מקדושתו על ידם ונעשה חול. ודבריו צריכים עיון, הרי קדושת המקדש במקומה עומדת גם תחת ידיהם של הנוכרים שהרי קיימא לן קדושה ראשונה קידשה לשעתה ולעתיד לבוא? אומנם, הרמב"ן עצמו כתב בחידושו למכות יט ע"א שקדושה ראשונה לא קידשה לעתיד לבוא בגלל "באו בה פריצים וחיללוה", ומשמע שגם קדושת המקום פקעה, אולם הוא לא אמר כן אלא למאן דאמר קדושה ראשונה לא קידשה לעתיד לבוא, אך למאן דאמר קדושה ראשונה קידשה לשעתה ולעתיד לבוא

הרב יעקב אריאל

רק בעלות ההקדש הממונית פוקעת על ידי הפריצים ולא קדושת מקום המקדש (ר') מקדש מלך עמ' קעב ועמ' טו), ואם כן כיצד הוכיח נגד בעל המאור מפקיעת קדושתו של בית המקדש? אומנם אפשר לומר בדוחק שהוכחתו היא ממאן דאמר קדושה ראשונה לא קידשה לעתיד לבוא, והוא מוכיח מדבריו רק את העיקרון שנוכרים מפקיעים קדושה, ועיקרון זה מוסכם על הכול - אך אפשר לפרש את דבריו אחרת. אומנם, קדושת המקום היא נצחית, אך אבני הבניין אינן קדושות בקדושת המקום, אלא יש להן קדושת בעלות, וקדושה זו פקעה ברגע שהגויים השתלטו עליהן, והראיה מאבני המזבח שבהן עוסקת הסוגיה שם.

מכאן עולה שגם אם נניח שהאבנים שעליהן נשאלה השאלה הן מאבני המקדש עצמו, פקעה קדושתן.

מיהו, מסקנת הגמרא בעבודה זרה כאמור הינה:

התם לא אשתמשו בהו לגבוה, הכא כיון דאשתמש בהו לגבוה לאו אורח ארעא
לאשתמושי בהו הדיוטא.

ואף בנידון דידן - אם אכן אלו אבני המקדש, גם אם פקעה קדושתן לא ראוי שימשו שימוש של חולין.

ו. קדושת המקדש וקדושת הארץ

אלא שכל הסברנו שקדושת המקום אינה קדושה ממונית נסתר לכאורה מדברי הרמב"ם בהל' בית הבחירה פ"ו הט"ז:

ולמה אני אומר במקדש וירושלים קדושה ראשונה קדשה לעתיד לבוא, ובקדושת שאר ארץ ישראל לענין שביעית ומעשרות וכיוצא בהן לא קדשה לעתיד לבוא, לפי שקדושת המקדש וירושלים מפני השכינה ושכינה אינה בטלה, והרי הוא אומר והשמותי את מקדשיכם ואמרו חכמים אף על פי ששמויך בקדושתן הן עומדים, אבל חיוב הארץ בשביעית ובמעשרות אינו אלא מפני שהוא כבוש רבים וכיון שגלקחה הארץ מידיהם בטל הכבוש ונפטרה מן התורה ממעשרות ומשביעית שהרי אינה מן ארץ ישראל, וכיון שעלה עזרא וקדשה לא קדשה בכיבוש אלא בחזקה שהחזיקו בה ולפיכך כל מקום שהחזיקו בה עולי בבל ונתקדש בקדושת עזרא השנייה הוא מקודש היום ואף על פי שגלקחה הארץ ממנו וחייב בשביעית ובמעשרות על הדרך שביארנו בהלכות תרומה.

תכשיטים שהוכנו מאבני הר הבית

מבואר בדבריו שקדושת הארץ על ידי עולי בבל חלה על ידי קניין חזקה, דהיינו על ידי בעלות ממונית, וקדושה ראשונה חלה על ידי כיבוש – והרי גם כיבוש הוא פעולת קניין ממונית, כמבואר בגיטין לח ע"א:

ואימא: הני מילי [רש"י: דעובד כוכבים קונה חבורן בכספא, אבל בחזקה לא! אמר רב פפא: עמוך ומואב טהרו בסיחון. אשכחן עובד כוכבים עובד כוכבים, עובד כוכבים ישראל מנלן? דכתיב: וישב ממנו שבי.

וראה שם ברש"י ובתוס' ⁶ נמצא שהקניין מקדש – בקדושה ראשונה קניין הכיבוש מקדש, ובקדושה שנייה קניין החזקה מקדש – ואם כן גם קדושת המקום תלויה בבעלות הממונית.

ראשית, יש לחלק בין קדושת המקדש לקדושת הארץ. המקדש התקדש בגלל השכינה שהתגלתה בו, מה שאין כן ארץ ישראל המתקדשת מכוח הקניין.

אלא שגם בארץ ישראל, להלכה שקדושה שנייה קידשה לשעתה ולעתיד לבוא, לא אמרינן באו בה פריצים וחללוה, אף על פי שהיא קדושה ממונית לכאורה – ועל כרחק צריך לומר שלא הקניין הממוני מקדש את הארץ, אלא הוא תנאי בקדושת הארץ. כדי שהארץ תתקדש היא צריכה להיות בבעלות ישראל. בעלות שנוצרה על ידי כיבוש היא זמנית, ולכן גם הקדושה שחלה עליה היא זמנית. לעומת זאת, בעלות שנוצרת על ידי חזקה היא קבועה, ולכן הקדושה שחלה עליה אף היא קבועה; אך הקדושה עצמה נעשית או על ידי תודות ושיר כפי שכתב רש"י בערכין לב ע"ב, או על ידי פה כמו שכתב הרדב"ז בהל' תרומות פ"א ה"ה (אלא שהוא מחלק בין קדושה ראשונה שלא נעשתה על ידי פה לקדושה שנייה שנעשתה על ידי פה. וצריך עיון לדעתו כיצד התקדשה הארץ בקדושה ראשונה).

ז. הלכה למעשה

למעשה יש בענייננו כמה וכמה ספקות:

א. האבנים נמצאו בנחל קדרון הרחק מן המקדש. אומנם הן נמצאו בין השפכים שהוצאו לצערנו מהר הבית, אך אין ודאות שכל האבנים שם הינן מהר הבית.

⁶ הרמב"ם מתכון במילה "חזקה" למשמעות של המשנה בקידושין כו ע"א לגבי קניין קרקע, דהיינו נעל גדר ופרץ, בעוד שהגמרא משתמשת במונח "חזקה" לדעת התוס' במשמעות של תפיסה, שכן כיבוש קונה מכוח התפיסה שבו.

ב. אם תמצי לומר שנלקחו מהר הבית, הן היו בקצה הדרומי של הר הבית שספק אם הוא חלק מהר הבית המקודש. כידוע, אורכו של הר הבית כיום הוא כמעט פי שניים משיעור ת"ק אמות המוזכר במשנה, והסברה נותנת שהתוספת נעשתה בדרום הר הבית, במה שמכונה "אורות שלמה", שהן בעצם קשתות גדולות שבאמצעותן הגדילו את שטח ההר בצורה מלאכותית.

לדעת רש"י בשבועות טז ע"א ובעל אור שמח בהל' בית הבחירה (פ"ו ה"י) אין אפשרות להוסיף על ההר הטבעי, שנאמר "הר זה קנתה ימינו" (תהלים ע"ח, נד), כלומר רק ההר הטבעי התקדש (עיקר הוכחתם מהסוגיה בשבועות טו ע"א ואילך. הגמרא שם דנה בהרחבת העיר והעזרות, ואילו הרחבת ההר לא מוזכרת. בנוסף, להלכה קיימא לן ש"כל שלא נעשית בכל אל" אין התוספת קדושה, ובהעדר מלך ונביא ואורים ותומים אי אפשר לקדש, וההרחבה המיוחסת להורדוס לא יכלה אפוא להתקדש).

אומנם לא ניתן לקדש את התוספת על ההר הטבעי בקדושת מקום, אולם בקדושת דמים ניתן היה לקדש, אלא שזו פקעה מדין באו בה פריצים, ובפרט בפריצות נוראה וונדלית של שפיכת שרידי המקדש לאשפה כדי למחוק זכר ישראל מהמקום המקודש. אין לך פריצים ומחללים יותר מאלו.

ג. הרב פרנק הביא במקדש מלך עמ' טז את דעת הבית יצחק (או"ח סי' כז), הסובר שגם קדושה שהתחללה על ידי פריצים חוזרת לקדושתה בהגיעה לידי ישראל.

וצריך עיון בסברה זו, שאם כן לא מצינו את ידינו ורגלינו בהלכה זו לדעת הרא"ם בשיטה מקובצת שהבאנו לעיל. שהרי ממה נפשך - מה שנמצא ביד הנוכרים קדוש כדי שלא יהיה חוטא נשכר, ומה שחוזר ליד ישראל חוזר לקדושתו, ואם כן היכן מתקיים הכתוב "וחיללוה" ? מיהו, יש לומר לפי מה שכתבנו לעיל שרק לצורך האשמתם נשארה הקדושה בעינה, אך לעניין הבעלות, כשהיא בידיהם פקעה הקדושה.

ועוד קשה לי על הנחת בעל בית יצחק מהגמרא בעבודה זרה נב ע"ב:

בקשו לגנוז כל כסף וזהב שבעולם משום כספא ודהבא של ירושלים... עד שמצאו לה מקרא מן התורה שהוא מותר: ובאו בה פריצים וחללוה.

תכשיטים שהוכנו מאבני הר הבית

אם החזרה לידי ישראל מקדשת את המטבעות, מדוע התירו אותם משום "באו בה פריצים וחיללוה", הרי ברגע שישראל מקבל מטבעות כאלה לידו הם חוזרים לקדושתם הקודמת? וצ"ע.

וראה במקדש מלך עמ' טז ב'הררי בשדה' שהקשה למאן דאמר קדושה ראשונה לא קידשה לעתיד לבוא בגלל ובאו בה פריצים, אם כן כשחזר המקדש ליד ישראל בימי עולי בבל לא היו צריכים לקדשו מחדש, ובשבועות טו ע"א משמע שלמאן דאמר זה היה צריך לקדשו מחדש, וב'אחת מאלו' סגי? ומה שתירץ שעולי בבל לא היו בעלים על מקום המקדש, אלא היו ברשות כורש יש לדחות, שכן כורש נתן להם רשות לבנות את המקדש ורק את הריבונות המדינית השאיר לעצמו, אך הבעלות הממונית הייתה בידי ישראל. שאם לא נאמר כן, כיצד קידשו עולי בבל את ארץ ישראל על ידי חזקת קניין כמו שכתב הרמב"ם בהל' בית הבחירה פ"ו? אלא על כרחך הבעלות הממונית הייתה בידיהם.

ד. ספק אם חלקי האבנים הם מאבני מבנים שנבנו, או מעפר ואבנים טבעיים שהיו על ההר ואין להם שום קדושה, אלא אם כן נניח שקניין ההר קידש אותם (כאמור, ההר נקנה בכסף מיוחד, לא משיירי הלשכה ולא מבדק הבית ולכן מסתבר שההר לא התקדש בכלל) ואם מדובר בהרחבה מאוחרת השטח כלל לא היה חלק מאותו קניין.

ה. יש להסתפק אם מדובר באבני המקדש עצמו, אולם הסבירות לכך היא נמוכה, מדין "רוב וקרוב". מדין קרוב - המקדש עצמו היה רחוק מאורוות שלמה, וקורבא דמוכח שהן מהר הבית ולא מן המקדש. מדין רוב - יש להניח שרוב האבנים הן מהר הבית ולא מהמקדש. לכל היותר יש כאן ספק ספקא.

גם אם נניח שמדובר באבני המקדש עצמו הרי פקעה קדושתן, אלא שיש לנהוג בהן כבוד כמבואר בגמרא. בענייננו, מכיוון שיש ספק מהיכן הגיעו, גם דין כבוד לא חל עליהן.

בנוסף, מכיוון שיש כמה ספקי ספקות אם אבנים אלו הן בכלל אבני המקדש, ייתכן שהן אבנים רגילות ואין צורך להתייחס אליהן בכבוד כלל. התכשיטן אמנם מכנה אותן "אבני המקדש" ולדבריו ראוי להתייחס אליהן בכבוד, אך מן הראוי לשמור גם על כבוד שמו של המקדש, שלא ימצא שמו מתחלל על ידי חלק

מהנשים שלבושן והתנהגותן אינם עולים בקנה אחד עם שמו של המקדש. לא כולן הן רחל אשת ר' עקיבא שהייתה ראויה להתעטר בירושלים של זהב.⁷

ח. הנאה מצל אילן בהר הבית

ומעניין לעניין באותו עניין. שאלני אדם שעלה בטהרה לשולי הר הבית ביום שרב ורצה להתלונן מפני החמה בצילו של אילן הגדל על הר הבית האם הדבר מותר.

כתב הרמב"ם בהלכות מעילה פ"ה ה"ה:

אין מעילה אלא בתלוש מן הקרקע אבל הנהנה בקרקע עצמה או במחובר לה לא מעל אפילו פגם, כיצד החורש שדה הקדש או הזורע בה פטור... הדר במערת הקדש או בצל אילן או שובך של הקדש אף על פי שנהנה לא מעל.

מבואר שאין מעילה בצל אילן כי אין הנאה ממחובר מהתורה אלא לכל היותר מדרבנן. ואף על פי שצל אין בו ממש, בכל זאת אסור ליהנות ממנו לכתחילה כמבואר בפסחים כו ע"א שרק צל של היכל מותר בהנאה כי לתוכו עשוי, מה שאין כן צל האילן שלצלו עשוי. ומסתבר שכך הדין לא רק באילן שהוקדש בעצמו אלא גם באילן של הדיוט שניטע באדמת הקדש, מכיוון שהשורשים קדושים מהתורה כמבואר להלן, ואם כן יהיו הגידולים אסורים מדרבנן. וזו לשון הרמב"ם שם בהלכה ו:

גידולי הקדש מועלין בהן, כיצד, הקדיש שדה והוציאה עשבים, אילן ועשה פירות מועלין... ערבה הגדילה בשדה הקדש לא נהנין ולא מועלין, אילן של הדיוט הסמוך לשדה הקדש ושרשיו יוצאים בתוך השדה, אם בינו לבין השדה של הקדש עד שש עשרה אמה הרי אותן השרשין שבתוך השדה אסורין והנהנה מהן לא מעל, היה האילן רחוק יתר על שש עשרה הנהנה בהן מעל,

בהלכה מדובר באילן הנטוע בחול ורק שורשיו חודרים לשדה הקדש, ובכל זאת הגידולים אסורים מדרבנן, וקל וחומר לאילן הגדל כולו בשדה הקדש, אף שלא הוקדש בעצמו, שאסור ליהנות מהגידולין שלו מדרבנן.

ודברי הרמב"ם צריכים עיון, מדוע אין מעילה בערבה (ומשמע שבכל ערבה אין מעילה לא רק בערבה של מצווה)?

⁷ לעומת זאת מותר להשתמש בעפר הר הבית להניח על ראשו של חתן, כזכר לחורבן, כי זהו כבודו של המקדש שיעלו את זכר חורבנו בראש כל שמחה.

תכשיטים שהוכנו מאבני הר הבית

בפירוש המשנה כתב הרמב"ם דדווקא ערבה הגדלה בשדה הקדש אין מועלין בה, משום דלא חזיא כלל ואינה נמכרת ואינה ראויה לשום דבר, ומשום הכי אין מועלין בה. ולפי זה הוא הדין באילן הנטוע בהר הבית ואין לו שום שימוש, דינו כערבה לדעתו ואין בו מעילה.

נמצא שיש כאן תלת דרבנן: א. עצם גידולי הקדש באילן שאין לו שימוש; ב. אין מעילה במחובר; ג. צל אין בו ממש. מיהו, גם תלת דרבנן ייתכן שאסור. ועוד: פירוש הרמב"ם מחודש ומוקשה מהגמרא שמשמע ממנה שמדובר בערבה של מצווה, וקשה לסמוך על דעת יחיד בשאלה זו.

וצריך עיון מדוע לא נאמר בגידולי הקדש זה וזה גורם ויהיו מותרים? ראה דיון רחב בזה בין הגר"א דייטש והגרצ"פ פרנק במקדש מלך מעמ' רח ואילך. הגר"א דייטש סמך על **מרכבת המשנה** שרק גידולי הקדש שגדלו מאליהן אסורים, אך מי שנטע עץ חולין בתוך שדה הקדש מותר, ואילו הגרצ"פ הוכיח שבהקדש לא אמרינן זה וזה גורם משום שיש בו גדרי ממון וממון לא בטל, אלא שהצדיק את המנהג משום באו בה פריצים וחיללוהו. ויש להוסיף לדבריו: מכיון שהגויים הם שנטעו את האילן, עצם הנטיעה היא הפריצות. בעצם העובדה שהם נוהגים בהר הבית כבשלהם ונוטעים אילנות, בפרט במקום שהתורה אסרה נטיעת אילנות שנאמר "לא תטע לך אשרה כל עץ אצל מזבח ה' א-להיך" (דברים ט"ז, כא), בכך הוציאו את יניקת האילן מקדושתה. על כל פנים, לדברי שניהם יש מקום ליהנות מצלו של האילן קל וחומר מזיתים הגדלים בהר הבית.

אלא ששניהם הניחו שאדמת הר הבית הוקדשה בקדושת ממון, אולם כאמור היא לא הוקדשה כלל וקדושתה רק קדושת מקום, וזהו סוג קדושה אחר שאין בו מעילה כלל. לכן נראה לעניות דעתי שמסיבה זו מותר ליהנות מצל האילן.